

„ASTRA. ROMAN EPISTOLAR” DE DITO ȘI IDEM – UN CAZ DE ISTORIE LITERARĂ

“ASTRA. EPISTOLARY NOVEL” BY DITO AND IDEM – A CASE OF LITERARY HISTORY

Lucreția PASCARIU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași/ “Alexandru Ioan Cuza” University of Iași

e-mail: lucretia.pascariu@gmail.com

Abstract: *The literary collaboration between Carmen Sylva and Mite Kremnitz under the pseudonym “Dito und Idem” was a real accomplishment in the 19th century not only in Romania, but on the whole European continent. After a series of individual projects on translations of Romanian literature into German, Carmen Sylva and Mite Kremnitz began their literary collaboration (1882-1889). The main aim of the literary project was to promote the Romanian literature and culture in Western and Central Europe. Therefore, the project produced two epistolary novels (Aus zwei Welten, Astra) with a real success on the book market. As a result of their attainment, only one novel was translated in Romania. The epistolary novel Astra was published in 1886 in German and translated and printed in feuilleton, in Romania, the same year. Taking everything into account, the study looks into the manner in which Carmen Sylva and Mite Kremnitz managed to use literary methods characteristic to the feuilleton-novel (pickling technique, narrative “seduction”, sensational plot etc.) which assured a consistent distribution of the novel. Furthermore, the comparison between the feuilleton-format and book format of the novel Astra offered us a new perspective on the transition of translated novels into the pages of a feuilleton. All in all, the literary collaboration between Dito and Idem represents a whole page in the literary history of the Romanian novel.*

Keywords: Carmen Sylva; Mite Kremnitz; „Dito und Idem”; the feuilleton-novel; the literary collaboration.

Debutul literar al unei regine

Nu există documente care să ateste momentul exact al întâlnirii și colaborării celor două autoare, însă majoritatea studiilor asociază debutul „proiectului literar” (Pricop, 2020: 189) cu sosirea lui Wilhelm Kremnitz, soțul lui Mite Kremnitz, ca medic la Spitalul Brâncovenesc din capitală, dar și ca medic personal al regelui Carol I și principelui Ferdinand (Badea-Păun, 2003: 131, Tartler, 2011: 18, Nixon, 2014: 40-41, Pricop, 2020: 189). Dar până în momentul consacrării *proiectului „Dito und Idem”*, Carmen Sylva și

Mite Kremnitz au activat, separat, ca promotori ai literaturii române în spațiul cultural occidental prin traducerea basmelor și poeziilor românești.

Dar chiar înainte de acceptarea lui Mite în anturajul regal, se știe că Regina Elisabeta folosea literatura și, în general, îndeletnicirile artistice drept supapă a unei vieți marcate de constrângeri. Imediat după decesul principesei Maria, aceasta și-a transpus durerea în scris, la fel cum făcea în timpul copilăriei apăsătoare din casa părintească¹. În *Colțul penajilor mei*, în portretul dedicat buniciei, regina Elisabeta a consemnat episodul ce i-a potențat dorința de a scrie; descoperirea unei traduceri în limba engleză din poezia lui Henry Wadsworth Longfellow reprezenta pentru tânăra prințesă „o nespusă mângâiere” (Sylva, 2002: 52). Mărturisea apoi cu timiditate încercările de-a scrie poezii și nuvele imediat după decesul buniciei: „am încercat atunci să scriu mai multe poezii, ba chiar și o nuvelă, în cap mi se învârteau tot felul de lucruri” (Sylva, 2002: 53).

Fără îndoială refugiul literar a fost dictat și de un sentiment al datoriei marcându-i postura publică, de regină. Începând cu anul 1870, imediat după pierderea unicului copil, s-a hotărât să se dedice acțiunilor caritabile, fiind totodată și „o ambasadoare culturală” (Zimmermann, 2013: 16). În această perioadă a înființat și prima societate destinată traducerilor cărților pentru copii din limba franceză în limba română (Zimmermann, 2013: 16). Din acest moment, concepția ei despre literatură se asociază cu sentimentul datoriei față de poporul român. Astfel, literatura reprezenta unicul instrument de comunicare prin care putea promova cultura și spațiul românesc (Badea-Păun, 2002: 111, Tartler, 2011: 8-9, Zimmermann, 2013: 17). Rolul de „mijlocitoare” (Zimmerman, 2013: 17) între cultura română și cultura germană, dar și între cea germană și franceză viza stabilirea unor filiații literare mult mai profunde decât simplul import de modele.

Totuși, valorificarea operei literare a Carmen Sylvei a întâmpinat dificultăți în special din cauza statutului său de regină-scriitoare. Dezinteresul față de opera sa nu s-a manifestat doar în rândul păturii sociale filofranceze educate la Paris și în pensioanele din capitală, ci și în rândul criticii literare, care a avut reticențe având în vedere poziția sa de monarh (Caracostea, 1943: 495). Singurul comentariu mai consistent privind activitatea literară a Carmen Sylvei poate fi găsit la Titu Maiorescu în *Literatura română și străinătatea* (1882), studiu în care își exprima prețuirea față de volumul de *Poezii românești (Rumänische Dichtungen)* din 1881.

¹ Tatăl tuberculos, mama imobilizată la pat și decesul prematur al fratelui Otto au creat în jurul principesei de Wied o atmosferă apăsătoare ce a împins-o spre interiorizarea durerii. Aspectele biografice au fost relatate de Carmen Sylva în *Colțul penajilor mei*. Volumul nu reprezintă o consemnare a memoriilor, ci se dorește a fi o conturare a portretului prietenilor, rudelor sau chiar a personalităților ce s-au ivit în viața sa. Amintirile sunt relatate „în funcție de vârstă” și „puterea de înțelegere” (Sylva, 2002: 16) a propriilor sale trăiri.

Între 1880 și 1916, Carmen Sylva a publicat numeroase titluri în limba germană la edituri de prestigiu din Germania, promovând totodată și specificul literaturii române din acea perioadă (Zimmermann, 2013: 20). Activitatea sa ca traducătoare începea în jurul anului 1875 în urma încurajărilor lui Vasile Alecsandri; în 1878, datorită eforturilor sale, lirica românească stârnea deja ecouri în spațiul cultural german (Măiorescu, 1966: 387-388). Traducerile publicate în foiletoanele germane din această perioadă au fost semnate sub pseudonimul E. Wedi, anagrama numelui de prințesă E[lisabeta] de Wied. Ziarul german *Die Gegenwart* (Prezentul) găzduia în paginile sale traduceri ale poeziilor lui Alecsandri (*Steluța, Secerișul*), în timp ce publicația *Magazin für die Literatur des Auslandes* consemna primele traduceri ale poeziei lui Mihai Eminescu (Badea-Păun, 2003: 113, Tartler, 2011: 10, Zimmerman, 2013: 20). Ecourile primelor sale traduceri au determinat-o să-și publice propriile versuri, ce circulau deja în manuscris în înalta societate bucureșteană. Astfel, în 1880, are loc debutul sub pseudonimul Carmen Sylva – pseudonim găsit, se pare, de însuși doctorul Kremnitz – cu poemele istorice *Sappho* și *Hammerstein*.

Colaborarea cu Mite Kremnitz a început în jurul anului 1879 și a continuat până în 1889. În prima parte a activității sale literare, Mite Kremnitz a lucrat ca editor și traducător al liricii românești – în special la volumul *Rumänische Dichtungen* (1881), ce cuprindea 36 de poezii traduse de Carmen Sylva și 27 de Mite Kremnitz (Măiorescu, 1966: 387) – activând totodată și ca scriitor independent de limbă germană și română sub pseudonimul „George Allan”.

Împărtășind o prietenie de aproape zece ani – ambele autoare fiind de origine germană și unite de pasiunea pentru scris – Carmen Sylva și Mite Kremnitz se hotărâsc să câștige simpatia publicului român filofrancez. Creația literară vine la pachet cu un program de promovare a noului regat în străinătate. Abandonând statutul de traducătoare, Carmen Sylva și Mite Kremnitz se decid să înceapă proiectul „*Dito und Idem*”. În studiile ce consemnează colaborarea literară, pseudonimele reprezintă anagramele numelor alese de regină însăși (Tartler, 2011: 12, Pricop, 2020: 190). Grete Tartler leagă dublul pseudonim de proverbul latin *Non idem est si duo dicunt idem*, citat ca refren în poemul eminescian *Noi amândoi aveam același dascăl* (1879), publicat cu doi ani înainte de debutul proiectului *Dito și Idem* (Tartler 2011: 12). Proverbul latin definește astfel întregul proiect: jocul de voci pe aceeași idee.

Cercetarea proiectului „*Dito und Idem*” va evidenția nu numai problema „scrierii la patru mâini”, ci și motivul publicării unui singur roman în spațiul românesc. În urma dezvoltării presei și a gustului estetic al publicului, romanul *Astra* a fost publicat atât în volum, cât și în foileton. Dubla publicare a romanului ne va permite ilustrarea impactului variantei

foileton în stabilirea formei narative. Prin compararea celor două variante se dorește sublinierea efectului romanului foileton în concretizarea romanului românesc din secolul al XIX-lea. Drept urmare, studiul de față își propune să illustreze importanța romanului foileton în afirmarea literară a celor două romaniere în spațiul românesc, odată cu impactul romanului în rândul societății burgheze.

Proiectul „Dito und Idem”

În cadrul proiectului literar iau naștere trei romane epistolare – *Aus zwei Welten – Din două lumi* (1883), *Astra* (1886), *Feldpost – Poșta militară* (1886), o dramă istorică – *Anna Boleyn* (1886) și două volume de povestiri și nuvele: *In der Irre – În rătăcire* (1887), *Rache, und andere Novellen* (1888). Având în vedere succesul și conlucrarea dintre cele două scriitoare putem considera că proiectul s-a dezvoltat în două etape: pe de o parte, *izbânda literară* (1883-1886) cu un „succes relativ pe piața cărții” (Zimmermann, 2013: 70) moment în care colaborarea era „ca din priviri”, iar, pe de altă parte, *compromisul literar* (1887-1888), când nuvelistica nu mai respecta tehnica „scrierii la patru mâini”; volumele de nuvele sunt de fapt opere individuale reunite sub același nume (Pricop, 2020: 193).

Problema „scrierii colaborative” a fost neglijată în timp de istoriile literare. Or, studiile din ultimele decenii au ilustrat frecvența „scrisului colaborativ” în secolul al XIX-lea, în special în vestul european (Stone, Thompson, 2006: 6). Acesta se prezintă drept un act complex în care negocierea, reevaluarea și corectarea dirijează întreg procesul „give-and-take” (Stone, Thompson, 2006: 7). Cu toate acestea, „scrierea colaborativă” trebuie privită mai întâi din perspectiva profesionalizării scrierii. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, activitatea literară nu asigură statutul social al scriitorilor (Brandy, 1988: 2-4). Circulația textelor pe piața literară era dependentă de producțiile distribuite în ediții limitate, dar și de numărul redus de cititori (Brandy, 1988: 2, Volovici, 2011: 20).

În investigațiile întreprinse asupra „scrierii colaborative” cercetătorii au descoperit o oarecare întrepătrundere a ideologiei romantice asupra paternității textelor și profesionalizarea propriu-zisă a scrisului (Stone, Thompson, 2006: 15). În perioada romantică, mitul scriitorului solitar, „al creatorului inspirat” circula în întreg spațiul european (Brandy, 1988: V, Stone, Thompson, 2006: 15, Volovici, 2011: 10). Artistul romantic, „independent” (Brandy, 1988: V) își dorea nu numai recunoașterea „poziției sociale” (Volovici, 2011: 10), ci și dezvoltarea literaturii. Or, fenomenul „scrierii colaborative” se opune ideologiei romantice a creatorului inspirat (Brandy, 1988: V, Stone, Thompson, 2006: 15), tocmai prin implicarea

negocierii rolurilor, a diferențelor de abordare a textului, dar și a autorității auctoriale (Brandy, 1988: VI).

Problema profesionalizării scrierii a fost asociată în spațiul românesc cu dezvoltarea identității naționale (Volovici, 2011: 18). Drept urmare, conturarea „categoriei sociale a scriitorului și a «omului de litere»” (Volovici, 2011: 11) a fost studiată din trei perspective: revendicarea poziției sociale, raportul scriitor-public și „profesionalizarea” propriu-zisă. Apariția scriitorului în spațiul românesc ca fenomen s-a produs la începutul secolului al XIX-lea, fiind o consecință evidentă a laicizării culturii și a orientării noii generații spre occidentalizare (Volovici, 2011: 13). Astfel, în secolul al XIX-lea dezvoltarea lumii capitaliste, a raportului scriitor-editor-public, dar și impactul tehnologiilor (Brandy, 1988: VI, Volovici, 2011: 93) au oferit omului de litere stabilirea rolului social.

Or, studiile structuraliste semnate de Michel Foucault (*What is an Author?*), Umberto Eco (*The Poetics of the Open Work*), Roland Barthes (*The Death of the Author*) (Bishop, 2006) au influențat cercetările întreprinse asupra „scrisului colaborativ”. Fie că discutăm despre rolul audienței/publicului în receptarea artei moderne sau a literaturii (Umberto Eco, Roland Barthes), fie despre implicarea raportului scriitor-discurs/ autor-text literar (Michel Foucault) în concretizarea contextului social, rețeta „scrisului colaborativ” presupune de fapt implicarea relației scriitor-text-cititor. Imaginea autorului se concretizează doar în interiorul contextului social al producției literare, autorul fiind rezultatul discursului, al textului literar (Foucault, 1998: 220-221). Așadar, originea germană a scriitoarelor oferă textului literar valențe distincte spațiului românesc – intenția autoarelor de a promova spațiul românesc constituie prin romanul *Astra* o îmbogățire a discursului literar.

Debutul romanesc a început în urma inițiativei reginei, care se oferise să preia figura personajului feminin din romanul epistolar început de Mite Kremnitz (Kremnitz în Pricop, 2020: 191). În decembrie 1882 aveau loc primele schimburi de scrisori dintre personaje, realizându-se în acest fel și o corespondență dincolo de operă. „Scrierea la patru mâini” devine un amplu proces de editare, în care elementele de compoziție, stil și limbaj se stabileau de comun acord. Prin inițiativa Carmen Sylvei și forma românească stabilită de Mite Kremnitz (Pricop, 2020: 193) proiectul „*Dito und Idem*” urma să ofere publicului german trei romane epistolare. Rețeta romanului epistolar a fost cea care le-a asigurat succesul în perioada *izbânzii literare*. De cele mai multe ori, personajele feminine erau conturate de Carmen Sylva, în timp ce cele masculine erau preluate de Mite Kremnitz (care, de fapt, a și semnat sub pseudonim masculin un roman foileton intitulat *Prințul Dimitrie*).

Primul roman epistolar scris în colaborare cu Mite Kremnitz a fost *Aus zwei Welten – Din două lumi* (1883), roman tradus în franceză sub titlul

Le roman d'une princesse. Romanul prezintă povestea de dragoste dintre principesa Ulrike Horst-Rauchenstein și profesorul de istorie a artelor Bruno, de la Universitatea din Greifswald (Badea-Păun, 2003: 132). Scrisorile principesei au fost preluate de Carmen Sylva, în timp ce Mite Kremnitz a scris epistolele personajului masculin Bruno. Romanul a cunoscut un succes răsunător în spațiul german, acesta fiind reluat în șapte ediții (Tartler, 2011: 13).

În urma succesului romanului din 1883, Carmen Sylva și Mite Kremnitz își continuă colaborarea cu romanul *Astra* (1886). Structural, romanul respectă aceeași manieră a schimbului de scrisori, la care se adaugă forma jurnalului. De această dată, triumghiul amoroș Margot – Sander – *Astra* transpune acțiunea într-un cadru al culpabilității. În urma succesului pe piața cărții – au fost publicate cinci ediții în limba germană, urmând să beneficieze și de numeroase traduceri (Badea-Păun, 2003: 134) – cele două autoare se pregătesc să ofere publicului și cel de-al treilea roman epistolar, ce se dovedește a fi „un eșec literar” (Badea-Păun, 2003: 134).

Romanul *Feldpost – Poșta literară* (1886) a fost publicat la scurt timp după romanul *Astra*. Deși respectă aceeași structură a romanului epistolar, tema cvasi-politizată a războiului pare să fi împins romanul într-un con de umbră. Abordarea războiului germano-francez din 1870 și 1871 nu a cucerit publicul german. Gerta, personaj preluat de Carmen Sylva, și Rolff, logodnicul Gertei, conturat de Mite Kremnitz poartă o corespondență în jurul ideilor politice, ce au determinat apariția conflictului (Badea-Păun, 2003: 134).

Cu siguranță, lipsa unui succes asemănător primelor două romane le-a împins și spre abordarea altor forme literare. Ca atare, proiectul „Dito und Idem” intră în cea de-a doua perioadă a creație, când „scrierea la patru mâini” este abandonată. Studiile și istoriile literare explică încetarea proiectului literar invocând mai multe rațiuni. Fie că discutăm de „sensibilitatea excesivă” a reginei în fața perspectivei critice aduse de Mite Kremnitz scrierilor Carmen Sylvei (Zimmerman, 2013: 55), fie despre implicațiile politice în cazul Văcărescu (Tartler, 2011: 14, Pricop, 2020: 194), fie despre propunerea lui Carol I către Mite Kremnitz de a-i scrie biografia (Constantinescu 2003: 47) sau chiar despre succesul volumului de aforisme *Les pensées d'une reine – Cugetările unei regine* (1887) distins cu premiul Academiei Franceze, sfârșitul colaborării literare trebuie privit, de fapt, din perspectiva noilor provocări literare, a scrierii individuale.

Romanul *Astra* ca foileton

În urma succesului din 1883 cu *Aus zwei Welten – Din două lumi*, Carmen Sylva și Mite Kremnitz își continuă colaborarea cu romanul *Astra* (1886), roman scris în aceeași manieră epistolară, ce se îmbină cu paginile de

jurnal ale celor două protagoniste. De această dată, Dito și Idem au ales drept personaje principale două surori de origine germană, Astra și Margot, ce poartă în prima parte a romanului o dublă corespondență cu mama aflată în Germania la Königsberg. În urma decesului acesteia și a căsătoriei Astrei, romanul abandonează parțial forma epistolară, protagonistele refugiindu-se în paginile de jurnal. Pe scurt, romanul relevă viața dramatică a surorilor Longerton, Astra și Margot, în localitatea Burda din Moldova. Petrecerea vacanței la moșia din Moldova aduce schimbări majore în viața Astrei, care suferă o dramă a culpabilității după adulterul comis cu Sander, soțul surorii sale. Prin șarmul și inteligența sa, Astra stârnește pasiune în sufletul moșierului Morosch, cu care se căsătorește în final pentru a salva căsnicia lui Margot. În urma rușinii suferite, Margot decide să se sinucidă împreună cu fiul său cel mare Nicu. Drama psihologică a personajelor atinge apogeul în momentul în care Astra moare în urma complicațiilor la plămâni.

Succesul romanului a fost surprinzător. Publicarea ulterioară a celor cinci ediții în limba germană și a traducerilor în limba franceză (Paris, 1890, 1891) și italiană (Milano 1888) (Badea-Păun, 2003: 134, BRM I, 1984: 578) au pus problema și unei adaptări a romanului sub formă dramatică, dar regele s-a opus întru totul (Badea-Păun, 2003: 133). Totuși, Carmen Sylva s-ar fi adresat lui George I. Ionescu-Gion, istoric și cronicar literar și teatral, pentru a realiza în cele din urmă o traducere a romanului. Dicționarele literare greșesc prin informațiile pe care le oferă cu privire la apariția și publicarea romanului în limba română. În *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până la 1989 (DCRR)*, informațiile oferite cu privire la traseul de publicare al romanului *Astra* în limba română trebuie amendate. Conform *DCRR*, romanul a fost publicat pentru prima dată în volum în anul 1887, sub pseudonim – „Dito și Idem” –, fiind tradus în limba română de istoricul Gheorghe I. Ionescu-Gion la Editura și Tip. Socec din București. Difuzarea în masă a volumului pare să fi generat și o reluare în foiletonul ziarului *Românul* în 1888 (*DCRR*, 2004: 52). Potrivit datelor furnizate de *DCRR*, romanul nu s-ar înscrie în traseul clasic² de publicare al *romanului foileton* din secolul al XIX-lea: întâi, sondarea pieței literare prin publicarea în fascicul; pe urmă, reunirea fragmentelor și topirea lor într-un volum.

Cercetarea foiletonului ziarului *Românul*, precum și confruntarea cu ediția în volum a romanului a relevat următoarea cronologie a romanului *Astra*:

- în anul 1886 a fost publicată ediția în limba germană în volum la Leipzig – vom numi volumul, pe parcursul studiului, drept „A”;

² În secolul al XIX-lea, publicarea ulterioară a romanului în varianta volumului sau chiar republicarea într-un foileton diferit era condiționată de popularitatea romanului prin testarea și tipărirea textului în foileton.

- în anul 1886 a fost publicat pentru prima dată în limba română în foiletonul ziarului *Românul* – vom numi romanul tradus în varianta foileton drept „B”;

- în 1887 romanul *Astra* beneficiază de o ediție în limba română în volum – varianta volum va fi numită în continuare drept „C”.

Romanul *Astra* a fost publicat pentru prima dată în limba română în ziarul „Românul” în 1886 (B), și nu în 1888, cunoscând forma foiletonului în același an cu apariția romanului în Germania (A). De asemenea, locul exact al versiunii originale (A) în Germania nu este Bonn, ci Leipzig. În *The Online Book Library*³, prima ediție atestată în limba germană a romanului este, așadar în 1886 la Leipzig (A), în timp ce ediția de la Bonn înregistrată atât în *DCRR*, cât și în *Bibliografia românească modernă (BRM)* a fost publicată un an mai târziu. *BRM* înregistrează și o ediție comună a romanelor *Aus zwei Welten – Din două lumi* și *Astra* publicată în 1886 (BRM I, 1984: 578), însă nu oferă informații despre o ediție individuală a romanului *Astra*, motiv pentru care eroarea locului tipăririi a fost preluată și de restul dicționarelor.

Publicarea variantei B în ziarul *Românul*, în rubrica *Foița romanului*, nu a fost una întâmplătoare. În perioada 1884-1891, Gheorghe I. Ionescu-Gion era redactor al ziarului liberal fondat de C.A. Rosetti în 1857. Romanul a fost publicat pe parcursul a patruzeci și cinci de zile, între 10 octombrie și 25 noiembrie 1886. Astfel, succesul în varianta foileton (B) a deschis calea publicării în volumul din 1887 (C). Fără îndoială, aprecierea în Occident atât în privința operei lirice a Carmen Sylvei, odată cu succesul traducerilor lui Mite Kremnitz, cât și a primelor două romane ale proiectului „*Dito und Idem*” le-a determinat pe cele două autoare să caute succesul și în spațiul românesc (cazul variantei B și C). Poate că în urma împotrivirii regelui Carol I de a monta piesa la Teatrul Național din București (Kremnitz în Badea-Păun, 2003: 134), Carmen Sylva și Mite Kremnitz au hotărât împreună cu Ionescu-Gion traducerea atentă a romanului sub îndrumarea celor două autoare. Reprezentarea crizei adulterului și a sinuciderii din roman sub forma operei dramatice ar fi putut influența imaginea Curții Regale (Badea-Păun, 2003: 134), motiv pentru care punerea în scenă a romanului a fost anulată. Cu toate acestea, textul a stat la baza dramei în versuri – *Astra. Dramă în 5 acte* – semnată de Rădulescu-Niger în 1905 la Editura Librăriei Socec. & Comp.

Prin întreg jocul contextual, romanul epistolar *Astra* respectă schema romanelor de consum din epocă mulțumită prezenței elementelor specifice intrigii senzaționale (scrisori anonime, mistere, crime și sinucideri).

³ Pentru mai multe informații puteți consulta *The Online Book Library* de la Universitatea din Pennsylvania:

<https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupname?key=Sylva%2C%20Carmen>.

Speculând „arta amănuntului” și „a indiscreției” (Albérès, 1968: 5-6), specifice romanului din secolul al XIX-lea, romanul *Astra* urmărește în detaliu parcursul personajelor sale, ancorate în spațiul dramei morale. Totuși, în ciuda rețetei „de consum” (ceea ce îl va fi atras, poate, și pe Rădulescu-Niger), nu există nici o îndoială în privința eșafodajului moral al romanului epistolar semnat de Dito și Idem. Drept dovadă stă și concepția romanească a Carmen Sylvei despre importanța moralității în formarea publicului cititor, concepție formulată în scrierile sale memorialistice și în scrisori. Literatura sa nu rămâne doar un instrument al comunicării, ci capătă „importanță într-un sens mai larg, ca literatura de consum și ca literatură moral-didactică” (Zimmermann, 2013: 73). Din acest punct de vedere, romanul se înscrie în linia esteticii epocii conform căreia „efectul moralizator” (Axinte, 2011: 48) definește, în mare măsură, și natura romanului. Pe lângă substratul moralizator, este evidentă și ispita succesului de piață obținut prin aplicarea trucurilor romanului de consum. Formarea poliglotă a autoarelor a permis adaptarea facilă a modelelor de succes, ceea ce a influențat structura romanului, în special la nivelul intrigii (adulter, scrisori anonime, sinucideri). Mai precis, lecturile operelor semnate de Walter Scott, Charles Dickens și Alexander Dumas, tatăl (Zimmermann, 2012: 80) au contribuit, fără îndoială, la conturarea formei romanelor scrise sub proiectul „*Dito und Idem*”, dar și în cazul operelor individuale. De asemenea, prezența romanului lui Eugène Sue – *Les Mystères de Paris* – printre lecturile surorii lui Morosch, Nadine, susține ipoteza unui model formativ în romanul de consum.

Fără îndoială, raportul foileton-volum (B vs. C) trebuie urmărit cu mai multă precizie pentru a determina preponderența acestor elemente ce definesc romanul de consum și, implicit strategiile editoriale specifice *romanului foileton* din secolul al XIX-lea. Fiind publicat pentru prima dată în limba germană (A), romanul *Astra* a trecut printr-o serie de procedee de formare pentru a fi publicat în foileton (B). Cu siguranță, romanul a beneficiat pentru început de o traducere integrală (text cap-coadă), urmând ca apoi să fie aplicată metoda tăieturii „de suspans”, specifică *romanului foileton*. În această privință, versiunea B (1886) nu prezintă modificări la nivelul textului față de versiunea C (1887). Recursul la decupaj a fost condiționat de numărul restrâns de pagini pe care romanul îl poate ocupa într-o publicație periodică. Trecerea din varianta A⁴ în varianta B nu urmărește o condensare a textului, cum se petrece în cele mai multe dintre cazuri, ci vizează mai curând o accentuare a momentelor cheie. Tăietura foiletonistului reprezintă și o cheie de lectură girată de autorul însuși. Cu alte cuvinte,

⁴ Având în vedere asemănarea variantelor românești (B și C) la nivel textual, considerăm că romanul a beneficiat mai întâi de o traducere integrală, fapt ce a permis aplicarea ulterioară a procedeelelor specifice romanului foileton (de exemplu, metoda segmentării) și identificarea episoadelor narative cu un impact deosebit asupra cititorului din secolul al XIX-lea.

decupajul a fost aplicat (în cazul variantei B) în episoadele narative de maximă tensiune din roman. Desigur, structura epistolară, deci fragmentară, a romanului *Astra* a permis segmentarea foiletonică. Comparând B (varianta-foileton a romanului *Astra* publicată în *Românul* în 1886) cu C (varianta-volum din 1887) la nivelul decupajului am constatat că, în general, trei-patru capitole sunt prinse într-un singur număr al ziarului.

Segmentarea foiletonică se manifestă diferit de la un număr la altul. Dacă în majoritatea cazurilor foiletonul se întrerupe brusc prin accentuarea episoadelor narative de maximă tensiune, în cazul variantei B a romanului *Astra* există și episoade în care foiletonul se încheie în manieră morală. Drept urmare, numărul din 10 octombrie 1886 se înscrie în această categorie. În scrisoarea din 15 mai 1877, capitolul al III-lea, *Astra* îi povestește mamei despre relația de prietenie cu Melania, verișoara lui Sander și prima logodnică a lui Morosch. Petrecerea timpului împreună cu cei doi logodnici declanșează observații din partea lui Margot și a Bunicii, care o sfătuiesc pe *Astra* să evite ieșirile cu cei doi, fiindcă „micile sirene nu trebuie să mērgă cu logodiții” (Dito și Idem, 1886: 890). Așadar, intenția morală, formulată de Dito și Idem, nu se adresează numai Astrei, ci întregului public burghez.

Firește, varianta B prezintă și segmentări foiletonice în linia tăieturii „de suspans”. În numărul din 12 octombrie 1886⁵, varianta B se încheie cu sosirea Melaniei la Burda, episod ce anunță intriga din numărul următor:

„De uă dată, se auđi un tropot de cal și vēđuiū pe Melania că se răpede călare în parc. Când mă vēđu își opri calul cu atāta violență în cât el dede sē se poticnescă; ea sări jos, aruncă frēul după braț, își sumese rochia și porni spre mine cu calul după ea prin răzōrele de trandafirī și rosetă” (Dito, Idem 1887: 26).

Totuși, Dito și Idem oscilează între tăietura „de suspans” și încheierea în manieră morală. Urmărind firul narativ în B am constatat o înclinație, în special în primele numere ale romanului foileton, spre aplicarea segmentării foiletonice cu intenție morală. De pildă, versiunea B prezintă în finalul celui de-al treilea număr al foiletonului aceeași intenție moralizatoare: „Cum a putut perfida Melania se găsescă în négra ei inimă astfel de cuvinte! A! De câte orī nu mi-aī đis; păzesc-te de prietenele intime!” (Dito și Idem, 1886: 899). Criza prietenilor intime a fost aleasă și pentru numărul din 14 octombrie 1886, dar din perspectiva lui Margot. Cu siguranță, accentuarea

⁵ Lipsa numărului din arhivă nu ne-a îngreunat cercetarea. Comparând varianta B a numărului din 13 octombrie 1886 cu varianta C, am determinat cu ușurință finalul foiletonului din 12 octombrie 1886.

efectului moralizator nu este una întâmplătoare, având în vedere discursul Carmen Sylvei despre importanța moralității în formarea publicului cititor.

Ultimele numere ale foiletonului schimbă registrul segmentării. Dezvoltarea intrigii romanului permite o accentuare a segmentării tipice rețetei „de consum”. Drept urmare, tăietura „de suspans” a fost aplicată frecvent în paginile de jurnal și ultimele scrisori trimise mamei. Numărul publicat pe 26 octombrie 1886 se înscrie în această categorie. Scrisoarea de amor primită de la Sander declanșează în sufletul Astei drama culpabilității: „Mă simțiam pârduță și sfârâmată. Aș fi voit să'mi sfășii inima din sên și s'o calc în picior, căci într'ênsa mi este ascunsă vina. Mamă! Îl iubesc la nebuniă!” (Dito și Idem, 1886: 900). Segmentarea foiletonului prin sublinierea episoadelor de maximă intensitate continuă de-a lungul numerelor. Astfel, varianta B înregistrează metoda segmentării de suspans și în cazul frământările lui Margot cu privință la evoluția căsniciei, a încercărilor Astei de a-l îndepărta pe Sander, dar și în episoadele narrative cu un impact profund asupra lectorului (logodna bruscă cu Morosch, sinuciderea prin înec și boala Astei).

Prin numărul redus de pagini alocate și segmentările *impromptu*, *Astra* se constituie într-un document despre nașterea romanului foileton, la intersecția dintre două rețete de succes: „romanul social” și „romanul gotic/macabru” (Ștefănescu, 1973: 10). Ca urmare, Carmen Sylva și Mite Kremnitz au cunoscut și succesul „romancierului-foiletonist” al secolului al XIX-lea. Respectarea rețetei romanului de consum (efectul moralizator, intriga senzațională, construcția arborescentă etc.), dar și a mijloacelor de transpunere în varianta-foileton (B) (segmentarea textuală, accentuarea episoadelor narrative intense) au asigurat difuzarea romanului epistolar în rândul cititorilor „liberali” ai „Românului” și, în general, în rândul societății burgheze.

Referințe:

- *** (1984). *Bibliografia românească modernă (1831-1918)/ Modern Romanian Biography (BRM)*, vol. I (A-C). București: Editura Academiei Române.
- *** (2004). *Dicționarul romanului românesc de la origini până în 1989 (DCRR)/ The Chronological Dictionary of the Romanian Novel from Origins to 1989*. București: Editura Academiei Române.
- Albérès, R-M. (1968). *Istoria romanului modern/ History of the Modern Roman*. București: Editura pentru Literatură Universală.
- Axinte, Ș. (2011). *Definițiile romanului. De la Dimitrie Cantemir la G. Călinescu/ The Definitions of the Novel. From Dimitrie Cantemir to G. Călinescu*. Iași: Editura Timpul

- Badea-Păun, G. (2003). *Carmen Sylva. Uimitoarea Regină Elisabeta a României 1843-1916/ Carmen Sylva. The Great Queen Elisabeth of Romania 1843-1916*. București: Editura Humanitas.
- Bishop, C. (ed.). (2006). *Participation*. Cambridge: The MIT Press.
- Brady, L.A. (1988). *Collaborative literary writing: : Issues of authorship and authority*. Ph.D. Thesis University of Minnesota. <https://www.proquest.com/docview/303689285>, Accesat 14 Apr. 2021.
- Caracostea, D. (1943). Dinastie și creativitate/ Dynasty and creativity. în *Revista Fundațiilor Regale. Omagiu Carmen Sylvei*. X, no. 12, pp. 483-504.
- Constantinescu, G. (2003). *Confesiuni literare/ Literary confessions*. București: Editura Tritonic.
- Dito și Idem. (1886). *Astra. Roman/ Astra. Novel*. în *Românul*, an XXX, nr. 10 octombrie – 25 noiembrie 1886, București.
- Dito și Idem. (1887). *Astra. Roman/ Astra. Novel*. București: Editura și Tip. Socec.
- Dito and Idem. (2011). *Astra. Roman Epistolar/ Astra. Epistolary novel*. București: Humanitas.
- Foucault, M. (1998). *Aesthetics, method and epistemology*. New York: The New Press.
- Maioreescu, T. (1966). *Critice*. București: Editura pentru literatură.
- Nixon, L.E. (2014). *The 'British' Carmen Sylva: recuperating a German-Romanian writer*. PhD thesis. University of Nottingham, Nottingham: ePrints www.eprints.nottingham.ac.uk/13946/1/Laura_Nixon_-_PhD_thesis.pdf, Accesat 10 Ian. 2021.
- Pricop, Ș. (2020). Dito und Idem. Un caz de colaborare literară feminină în Belle Époque. Creația între „negociere” și „compromis”/ Dito und Idem. A Case of Feminine Literary Collaboration in Belle Époque. Between ”Negotiation” and ”Compromise”. În *Philologica Jassyensia*. Iași. Vol. 16. Iss. 2. pp. 189-196: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=920332>. Accesat 10 Ian. 2021.
- Stone, M.; Thompson, J. (ed.). (2006). *Literary Couplings. Writing Couples, Collaborators, and the Construction of Authorship*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Sylva, C. (2002). *Colțul penajilor mei/ From memory's shrine*. vol. I, București: Vivaldi.
- Ștefănescu, C. (1973). *Momente ale romanului/ Moments of the novel*, București: Editura Eminescu.
- Tartler, G. (2011). *Carmen Sylva și Mite Kremnitz între Orient și Occident/ Carmen Sylva and Mite Kremnitz between Orient and Occident*. *Astra. Roman Epistolar/ Astra. Epistolary novel*, de Dito și Idem, București: Humanitas. pp. 7-36.
- Volovici, L. (2011). *Apariția scriitorului în cultura română/ The Birth of Authorship in the Romanian Culture*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași.
- Zimmermann, S.I. (2013). *Carmen Sylva – Regina poetă. Literatura în serviciul coroanei/ The Poet-Queen Carmen Sylva. Literature in the service of the crown*. București: Editura ALL.